

Семантика суфіксальної морфемі -eur- у сучасній французькій мові

I. А. Бойко

Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: boyk25@gmail.com

Paper received 12.03.21; Accepted for publication 29.03.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-251IX74-01>

Анотація. У статті розглядається суфіксальна морфема сучасної французької мови та її семантика. Засновуючись на парадигматичних та синтагматичних відношеннях, автор статті використовує різні методи дослідження та аналізу мовних явищ. Здійснюється спроба описати семантичну структуру суфіксальної морфемі -eur- французької мови. Визначаються різні способи словотвору іменників, дієслів та прикметників із досліджуваним суфіксом та характер змін на морфемному шві. Визначені інваріантні значення досліджуваного суфікса та охарактеризовані семи.

Ключові слова: суфіксальна морфема, семантика, морфемний шов, внутрішньослівна сема, позаслівна сема, словотвірний тип.

Вступ. У сучасній лінгвістиці актуальними є дослідження, які забезпечують формалізований апарат опису мовних явищ з метою використання їх в автоматизованих комп'ютерних системах. Цікавою і перспективною в цьому напрямі є проблема синтезу похідних слів із морфем за заданими параметрами. *Теоретичне значення* дослідження полягає у побудові семантичної структури морфемі французької мови, описі її синтагматики, дослідженні її функціонування в мовленні у конкретних формальних та смислових реалізаціях, причинах такого функціонування. *Практичне застосування.* Результати аналізу, покладені в дослідження, є одним із етапів розробки електронного словника морфем французької мови. Словник суфіксальних морфем – це база знань, що містить ресурс усіх суфіксальних морфем французької мови з інформацією про їхню структурну позицію, семантичну структуру та словотвірні потенції. В статті описано семантику суфіксальної морфемі -eur- французької мови, ґрунтуючись на дослідженнях з морфеміки української мови та граматики французької мови.

Огляд праць із теми. Постановка цієї проблеми започаткована працею І. Милославського «Питання словотвірного синтезу». Автор, під словотвірним значенням, розуміє інваріантну семантичну частину суфікса. Він виділяє всього одну морфему. Варіативні семантичні додатки суфікса вчений кваліфікує як нарошені, як наслідок взаємодії різних морфем усередині одного слова. Він виявляє словотвірне значення суфікса за семантичним співвідношенням між похідною і твірною основами, які належать до одного словотвірного типу. Але на сьогодні в мовознавстві ця проблема не є вирішеною. Вивчення афіксальних морфем, а саме суфіксальних морфем, їхньої семантики актуалізується з позиції словотвірної функції морфем. Теоретичну граматику, а також суфіксальну підсистему французької мови описували Гак В.Г., Жан Дюбуа, Жорж Галіше. Але на сьогодні не існує перекладів більшості праць, що суттєво ускладнює дослідження в галузі морфеміки і морфології. Ф. Березин, Б. Головин вважають, що «Словотвірне значення – це розходження в семантиці членів словотвірної пари, що здатне до стандартного чи аналогічного відтворення в інших словотвірних парах.» [2, С.165]. Тобто, дослідники визнають словотвірну пару носієм словотвірного значення. Для позначення словотвірних

пар вони використовують термін 'словотвірний тип'.

Матеріали та методи. Автор бере до уваги загальнонаукову методологію, яка включає методи і принципи, застосовувані в науковому дискурсі; часткову методологію, що включає методи даної науки, тобто мовознавства. У дослідженні використано зіставний метод, прийоми історико-етимологічного та семантичного аналізу. В основу дослідження фактичного матеріалу покладено діахронічний аспект, який отримав визнання у працях з історії мови, а також метод дистрибуцій; компонентного аналізу; синхронно-описовий метод; опозитивно-компонентний. Матеріалом дослідження є частина словника французької мови Ле Петі Робер.

Результати та їх обговорення. Морфема-найменша значуща одиниця мови. У французькій мові серед морфем виділяють корінь, суфікс, префікс, інтерфікс і флексію. Кореневі морфемі (fille-, march-, lente-) є носіями лексичного значення. Афіксальні морфемі, як і в українській мові, розрізняються за формальним і позиційним аспектом. Відтак, Гак В.Г. виділяє чотири значення морфемі у французькій мові:

- лексичне значення,
- словотвірне значення,
- словозмінне значення,
- граматичне значення.

Основним показником для встановлення значення морфемі є – внутрішньослівне оточення та зовнішньослівне оточення афікса. Граматична морфема – це значуща одиниця мови, яка характеризується єдністю значення і форми, тобто наявністю плану змісту і плану вираження. Значенням морфемі є загальне поняття про властивості об'єкта або відношення. Морфема, як носій даного граматичного значення, додається до слова. Характер приєднання супроводжується усиченням кореневої або суфіксальної морфемі на морфемному шві, чергуванням на морфемному шві, аглютинативним способом, після чого утворюються нові словоформи. В деяких випадках морфема заміщає інший елемент слова. Наприклад, відбувається заміна кореня слова – nous allons – nous itons. Таке явище називається – суплетивізм. Аглютинація – це спосіб приєднання морфемі без додаткових явищ на морфемному шві, наприклад table – tables. Морфема, як значуща одиниця морфемної підсистемі мови, має

план вираження і план змісту. Але не в усіх випадках плану значення відповідає лише одна морфема, а плану вираження – лише одне значення. Йдеться про симетричність – асиметричність морфемної підсистеми французької мови. Симетрія полягає у взаємозв'язку певної форми і змісту. Наприклад, у слові *nationales* кожному значенню відповідає свій елемент у плані вираження: корінь *nation-* виражає лексичне значення, суфікс *-al-* – атрибутивне значення, флексія *-e-* – значення жіночого роду, флексія *-s* – значення множини. В іншій словіформі *nationaux* один сегмент *-aux* виражає три значення: атрибутивне, рід, число, такі ж значення в попередній словіформі виражені окремо. Нульова морфема характеризується спеціальним показником *-ø-* (як і в українській мові). Якщо в *nationales* рід і число виражені морфемами (*-e-*, *-s*), то в *national* рід і число виражаються відсутністю показників – нульовими морфемами. Вони дозволяють більш економно виражати граматичні значення. Наприклад, у словіформах *je parle* і *nous parlons*. Якщо морфема не пов'язана з певним елементом дійсності, вона втрачає своє значення – десемантизується. Вона набуває структурного значення, як елемент морфологічної форми. Існують морфемні сегменти, які називаються інтерфіксами – це компоненти в структурі слова (сегменти), які виникають як явище морфемного шва для розрізнення словіформ. Наприклад, виникнення на морфемному шві інтерфікса *-iss-* у дієсловах другої групи *fin-iss-ons*.

Іменникові суфікси здатні виконувати словотвірну функцію, формотвірну функцію і словозміну. У французькій мові особливе використання цих морфемних одиниць, оскільки у багатьох випадках суфікси виконують функцію формування слів з категоріальним значенням роду. Тобто, завдяки суфіксам можна з'ясувати граматичний рід певного іменника. Наприклад, в іменниках існують суфікси на позначення або тільки чоловічого роду, або тільки жіночого роду. Суфікси, які виконують словотвірну функцію в іменниках з категоріальним значенням 'чоловічий рід': *-ant-* (*l'étudiant*), *-age-* (*le bavardage*), *-eur-* (*le danseur*), *-er-* (*le boulanger*), *-el-* (*un hotel*) та багато інших. Суфікси, які виконують словотвірну функцію в іменниках зі значенням 'жіночий рід': *-aison-* (*la maison*), *-tion-* (*la définition*), *-ose-* (*la névrose*), *-ure-* (*la littérature*) та інші. Суфікс у французькій мові має трансформаційне значення, а саме – трансформація іменника чоловічого роду в іменник жіночого роду у словах на позначення роду чи виду діяльності, професії. Ця трансформація – закономірна. Наприклад, іменники з основним категоріальним значенням 'особа чоловічого роду' з суфіксом *-eur-* можуть трансформуватися в іменники з категоріальним значенням 'особа жіночого роду' з суфіксом *-rice-*: *directeur* – *directrice*, *accompagnateur* – *accompagnatrice*, *acteur* – *actrice*, *administrateur* – *administratrice*, *admirateur* – *admiratrice*, *adorateur* – *adoratrice*. Порівнюючи слова *calme*, *calmer*, *calme-ment*, (*ça le*) *calmait*, можна виділити в них мінімальні значущі сегменти – морфемні *-er-*, *-ment-*, *-ait-*. Ці морфемні виражають таке ж значення й в інших словах: *form-er*, *faible-ment*, *ça pes-ait*. Однак, якщо ми порівнюємо форми *calmer* і *jaunir*, то побачимо, що одне й те ж саме значення виражається різними сегментами –

er і *-ir*. Так вичленовуються аломорфи – позиційні варіанти морфем. Зі словника була зроблена вибірка слів за алфавітом (букви А, В, С). З 6800 слів 46 іменників і прикметників мають суфікс *-eur-* з інтегральною семою 'чоловічий рід', з яких можуть утворюватися іменники з суфіксом *-rice-* з інтегральною семою 'жіночий рід'. Суфікс *-eur-* з інваріантним значенням 'особа чоловічої статі' функціонує в поєднанні з іменниковими, дієслівними та ад'єктивними твірними основами. Тому він реалізує три загальні словотвірні значення:

- 'особа за процесуальною ознакою';
- 'особа за предметною ознакою';
- 'особа за атрибутивною ознакою'.

Суфікс *-eur-* актуалізується з такими лексико-семантичними групами твірних основ:

Іменники (14 одиниць):

- абстрактність (*crédit-eur*);
- назва процесу (*attract-eur*);
- назва угруповання (*coopérat-eur*).

Дієслова (31 одиниця):

- виконавець дії (*annonciat-eur*);
- направлена дія (*calomniat-eur*);
- фізична діяльність (*construct-eur*).

Ад'єктиви (1 одиниця):

- якісна ознака (*correct-eur*).

Під час творення похідних від іменників, суфікс *-eur-* зі значенням 'особа – носій предметної ознаки' приєднується до слів з категоріальним значенням «назва процесу». Внаслідок цього можуть виникати такі семантичні відношення між твірною основою і суфіксом, як 'назва процесу' – 'особа – носій процесуальної ознаки', 'абстрактність' – 'особа чоловічого роду', 'назва угруповання' – 'особа за належністю до угруповання', 'назва процесу' – 'особа – носій характерної ознаки - негативної'. Наприклад, якщо похідні слова з суфіксом *-eur-* творяться від лексико-семантичної групи твірних зі значенням 'назва процесу', то суфікс має суб'єктну семантику і значення 'особа за характерною ознакою' та прирощене значення 'негативною': *corrupt-eur*.

Від дієслів на позначення «фізичної дії» *consommer* (споживати) утворюється слово *consommateur-eur* (споживач), що вказує на власне 'особу, носія процесуальної ознаки'. В іншому випадку слово *consommateur-eur* має значення «відвідувач кафе», що також вказує на варіантне словотвірне значення 'особа, носій процесуальної ознаки'. Потрібно враховувати перенесення семантики слова, тому що суфікс *-eur-*, присутній формально, семантично несе нове словотвірне значення. У похідних словах від дієслів лексико-семантичної групи «направлена дія» суфікс *-eur-* несе семантичне відношення спрямування на щось, на когось: *coordonateur-eur* «координатор – той, хто займається координацією діяльності когось-небудь, чогось-небудь». Суфікс *-eur-* несе семантичне відношення повідомлення: *annonciateur-eur* «повідомляти когось про щось, віщувати щось»; існує інший варіант – *annonciateur-eur* «сигнал виклику» – відбувається перенесення семантики суфікса в абстрактну площину. Інші семантичні відношення формуються у процесі творення похідних слів від твірних основ лексико-семантичної групи «дія». Наприклад, *compensateur-eur* «особа, яка

компенсує щось, дає компенсацію, відшкодування за щось», друге значення – «спеціальна назва різних приладів для зрівноважування умов праці яких-небудь механізмів або для вимірювання різниці чогось». Залежно від контексту, тобто зовнішньослівного оточення, слово *compensat-eur* може набувати різного змісту, оскільки в тлумачному словнику – воно багатозначне.

Похідні з суфіксом *-eur-* від ад'єктивних твірних основ мають загальне словотвірне значення «особа за атрибутивною ознакою». Часткові словотвірні значення реалізуються залежно від лексико-семантичних груп твірних. У групі твірних основ на позначення «власне якість» значення похідного *correct-eur* може мати характер «особа, яка виправляє що-небудь», де суфікс несе словотвірне значення «власне особа за атрибутивною ознакою». Проте інші значення похідного – коректор «особа, за професійною діяльністю», корсет «предмет – широкий пружистий пояс, що його носять під сукнею для стягування талії» вказує на різноманітність його семантики. Суфікс *-eur-* реалізує конкретне значення залежно від конкретної мовленнєвої ситуації.

Отже, словотвірне значення суфікса *-eur-* зі значенням «особа» має наступну структуру:

1. інваріантне значення – «особа чоловічої статі»;
2. загальне значення – «особа – носій процесуальної ознаки», «особа – носій предметної ознаки», «особа – носій атрибутивної ознаки»;
3. часткові значення – «особа – носій характерної ознаки – негативної», «особа за видом занять», «особа за належністю до угруповання», «особа – виконавець дії», «особа – виконавець направленої дії», «особа – виконавець фізичної діяльності», «особа – носій абстрактного поняття», «особа – носій якісної ознаки».

До позаслівних компонентів значень суфікса *-eur-* зі значенням «особа чоловічої статі» відносимо: стилістичні компоненти. Сема стилістичної оцінки входить до семантичної структури вихідного морфа *-eur-*. Деякі похідні слова із суфіксом *-eur-* зі значенням «особа чоловічої статі» мають стилістичне забарвлення:

- поліграфічне (*composit-eur-ø* – «складальник»);
- професійне (*correct-eur-ø* – «особа, яка працює коректором»);
- політичне (*conservat-eur-ø*);
- юридичне (*aliénat-eur-ø* – «особа, яка поступається чимось»).

Похідні слова з суфіксом *-eur-* з інваріантним значенням «особа чоловічої статі», утворені від твірної основи іменника мають значення «особа – носій предметної ознаки» і створюються суфіксальним способом. У простих морфемних структурах утворення слова супроводжується усиченням на морфемному шві іменникового суфікса. Наприклад:

audit- (-ion-#) + *-eur-ø*. У простих морфемних структурах похідних від твірної основи дієслова, слова утворюються на позначення «особа – носій процесуальної ознаки». Спосіб словотвору – переважно суфіксальний, іноді супроводжується явищем інтерфіксації (4%). Похідні слова з простими морфемними стру-

ктурами від прикметникового мотиватора створюються суфіксальним способом. На морфемному шві нічого не відбувається. Тобто, характер приєднання морфем аглютинативний. I. Словотвірний тип похідних слів від основ іменників:

1). $CT_N \rightarrow TO_N + C\Phi_S$ *-eur-* із мутаційним значенням «особа чоловічого роду» – 11 слів, тобто 24% слів із загальним словотвірним значенням «особа – носій предметної ознаки»:

МФН₁ (без змін), 2 слова або 4%:

crédit- + *-eur-* → *crédit-eur-ø*,

bienfait- + *-eur-* → *bienfait-eur-ø*.

МФН₂ (усичення -ion - #), 8 слів або % *audition-* + *-eur-* → *audit-eur-ø*.

МФН₃ (усичення -e - #), 1 слово або 2%: *acte-* + *-eur-* → *act-eur-ø*.

2). $CT_N \rightarrow TO_N + C\Phi_S$ *-eur-* із мутаційним значенням «особа за належністю до угруповання» – 1 слово, тобто 2% слів із загальним словотвірним значенням «особа – носій предметної ознаки»: МФН₁ (усичення -ive - #): *coopérative-* + *-eur-* → *coopérat-eur-ø*.

3). $CT_N \rightarrow TO_N + C\Phi_S$ *-eur-* із модифікаційним значенням «особа – носій характерної негативної ознаки» – 2 слова, тобто 4% слів із загальним словотвірним значенням «особа – носій предметної ознаки»:

МФН₁ (усичення -ion - #): *conspiration-* + *-eur-* → *conspirat-eur-ø*,

corruption- + *-eur-* → *corrupt-eur-ø*.

II. Словотвірний тип похідних слів від основ дієслів:

1). $CT_N \rightarrow TO_V + C\Phi_S$ *-eur-* із транспозиційним значенням «власне носій процесуальної ознаки» – 31 слів, тобто 68% слів із загальним словотвірним значенням «особа – носій процесуальної ознаки»:

МФН₁ (усичення -er - #) 1 слово або 2%:

collecter- + *-eur-* → *collect-eur-ø*,

МФН₂ (усичення -er - #, суфіксація) 26 слів, або 57%:

contempler- + *-at-* + *-eur-* → *contempl-at-eur-ø*,

МФН₃ (усичення -er - #, інтерфікс -c-), 1 слово або 2%:

amplifier- + *-c-* + *-at-* + *-eur-* → *amplifi-c-at-eur-ø*,

МФН₄ (усичення -er - #, інтерфікс -i-), 1 слова або 2%:

annoncer- + *-i-* + *-at-* + *-eur-* → *annonc-i-at-eur-ø*,

МФН₅ (усичення -ire - #, інтерфікс -c-, усичення -a - #,) 1 слово, або 2%:

construire- + *-c-* + *-t-* + *-eur-* → *constru-c-t-eur-ø*,

МФН₆ (усичення -er - #, чергування g-d, інтерфікс -ic-), 1 слово або 2%:

adjudger- + *-ic-* + *-at-* + *-eur-* → *adjud-ic-at-eur-ø*.

III. Словотвірний тип похідних слів від основ прикметників:

$CT_N \rightarrow TO_{Adj} + C\Phi_S$ *-eur-* із транспозиційним значенням «особа – носій атрибутивної ознаки» – 1 слово, тобто 2% слів із загальним словотвірним значенням «особа чоловічої статі»: МФН₁ (без змін):

correct- + *-eur-* → *correct-eur-ø*.

Отже, суфікс *-eur-* зі значенням «особа чоловічої статі» може приєднуватися до твірних основ іменників, дієслів, прикметників. Характер приєднання аглютинативний та фузійний. У більшості випадків на морфемному шві відбувається усичення дієслівного суфікса або іменникового суфікса. Це зумовлює появу інтерфіксації та чергування.

Висновки. Досліджена структура і семантика су-

фікса *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’ у французькій мові. На матеріалі словника французької мови була зроблена вибірка у 6800 слів. З них описано 46 лексем із суфіксом *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’. Застосовуючи методику морфемного аналізу, похідні слова з суфіксом *-eur-* ‘особа’ були почленовані на морфеми. Застосовуючи методику словотвірного аналізу були виділені твірні бази слів, твірні основи і словотвірні форманти. Методом компонентного аналізу були виділені інтегральні та диференційні семи значень похідних слів з суфіксом *-eur-*. У роботі схарактеризовано семантичну структуру суфікса *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’. Описано внутрішньослівні компоненти значень суфікса *-eur-*. До таких компонентів зараховуємо загальні словотвірні значення від твірної основи, граматичні категорії роду. Описано позаслівні компоненти значень, до яких відносяться – стилістичне значення. У роботі описані морфемні структури похідних із суфіксом *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’. Від твірної основи іменників за допомогою суфікса *-eur-* утворюються 30% слів. Іменники віддієслівного по-

ходження складають 31% слів, та іменники прикметникового походження – 2% слів. Проаналізовані явища морфемного шва у твірній основі. Суфікс *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’ може приєднуватися до твірних основ іменників, дієслів, прикметників. Характер приєднання аглютинативний та фузійний. У більшості випадків на морфемному шві відбувається усичення дієслівного суфікса або іменникового суфікса. Це зумовлює появу інтерфіксації та чергування. Встановлено, що суфікс *-eur-* у французькій мові, як носій основного категоріального значення ‘особа чоловічої статі’, має загальні словотвірні значення ‘особа – носій предметної ознаки’, ‘особа – носій процесуальної ознаки’, ‘особа – носій атрибутивної ознаки’. Це вказує на те, що суфікс *-eur-* зі значенням ‘особа чоловічої статі’ є продуктивним у словотворі сучасної французької мови. Дослідження суфіксальної підсистеми французької мови допоможе глибше зрозуміти процес утворення нових слів, характер їхнього утворення, та здатність бути мотивуючими словами для наступних мотивованих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология: Учеб. для филол. фак. ун-тов ин-тов и фак. иностр. яз. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 312 с.
2. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. – М.: Наука, 1971. – 216 с.
3. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа. – М., 1874. – 318 с.
4. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Том IV. М.; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2001. 584 с.
5. Чинчлей Г. С. Вопросы тождества морфемы и супплетивизма. / Отв. ред. С. Г. Бережан. Кишинев: Штиинца, 1980. 141 с.
6. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881.
7. LeRobert Maxi Plus, Dictionnaires LeRobert-Sejer, Paris. 2018. – p. 1584

REFERENCES

1. Gak V.G. Theoretic grammar of the French language. Morphology: textbook for the philol. – 2-nd edit. – M. 1986. – 312p.
2. Gak V.G. The semantic structure of the word. Psycholinguistic research. – M. 1971. – 216 p.
3. Kubryakova Y.S. Bases of the morphologic analysis. – M. 1874. – 318 p.
4. Melchuk I. A. General morphology course. Volume IV. M.; Vienna: Languages of Slavic Culture: Vienna Slavic Almanac, 2001. 584 p.
5. Chinchley G. S. Issues of morpheme identity and suppletivism. / Ans. ed. S. G. Berezhn. Chisinau: Shtiintsa, 1980. 141 p.
6. Osthoff H., Brugmann K. Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 1881.
7. LeRobert Maxi Plus, Dictionnaires LeRobert-Sejer, Paris. 2018. – p. 1584

The semantics of the suffix morpheme *-eur-* in the modern French language

I. Boyko

Abstract. The Article is about the semantics of the suffix morpheme in the modern French language. Based on paradigmatic and syntagmatic relations, the author uses different methods of the research and analysis of the linguistic phenomenon. The author tries to describe the semantics structure of the suffix morpheme *-eur-* of the French language. Different methods of word formation and nature of change on the morphemic boundary are determined in nouns, verbs and adjectives. The author identified invariant values and characterized the value of sem of the suffix *-eur*.

Keywords: *suffix morpheme, semantics, morphemic boundary, intraword sem, extraword sem, word-forming type.*